

A hiperbola és a litotész funkciói magyar nyelvű egyetemisták diskurzuskiegészítései tesztjeinek eredményeiben*

2. rész. A hiperbola és a litotész funkciói a teszteredmények alapján

4. A hiperbola és a litotész pragmatikai funkciója a nyelvi benyomáskeltés szerint

4.1. A hiperbola pragmatikai funkciója. Ahogy korábban említettem, az elemzés során a NEMESI-féle (2011) nyelvi benyomáskeltés stratégiájára és az általa meghatározott taktikákra támaszkodtam, amelyeket kiegészítettem további taktikákkal. A dolgozatban azon taktikák szerepelnek, melyek a DCT¹⁰ eredményei szerint hiperbolát vagy litotészt tartalmaztak. Noha a hétköznapi társalgásban a hiperbola funkciója leginkább a meggyőzés, az attitűd kinyilvánítása és az énmegjelenítés (NEMESI 2010), a hiperbola a hízelgésre is szolgál. Az említett funkciók határai elmosódtak, illetve egy-egy hiperbolikus állítás több funkciót tölthet be. Mindemellett a LEARY-féle (1995) taxonómiára épült DCT-szituációk esetében észrevehetővé vált, hogy néhány szituációban a hiperbolikus válaszok gyakrabban jelentek meg. Idesorolható az I. és a XVII. szituáció, melyek az énléírás kiváltására törekedtek; a VII. szituáció, amely a találékony emlékezet énmegjelenítési stratégia kinyerését célozta meg; a XV. szituáció, amely az attribúciós számadás és az attitűd kinyilvánítására fókuszált. A válaszok elemzése során a következő pragmatikai funkciókat lehetett azonosítani a hiperbola megjelenésekor.

4.1.1. Meggyőzés. A meggyőzés a befolyásolás egyik kategóriája, olyan célirányult tevékenység, melynek során a beszélő egy álláspontot, egy véleményt alakít ki a hallgatóságban (ÁRVAY 2003: 12). Erre alkalmas nyelvi eszköz a hiperbola; noha alkalmazásakor a beszélő a minőség maximáját megszegi, a befogadó rendszerint tudatában van, hogy az adott megnyilatkozás nem szó szerinti jelentését kell értelmeznie (ÁRVAY 2003), viszont meggyőző erővel bír. Nézzünk egy példát.

(10) Tudod, ő a legjobb barátom, és ezer éve vártam erre. Sajnálom, de sajnos vissza kell mondjam.

A (10)-ben a beszélő egy esküvői meghívást utasít el, mivel a barátja esküvőjére is hivatalos. A beszélő a *tudod* faktív ige használatával egy közös platformot, tudást teremt meg a hallgatóval, amely meggyőző erővel bír, akárcsak a szuperlativusz használata (*legjobb*). Továbbá az *ezer éve vártam erre* megnyilatkozásban az *ezer éve* szerkezet egy konvencionálizálódott hiperbolikus kifejezés, amellyel a beszélő azt a véleményt alakítja ki a hallgatóságban, hogy már több éve

*Az első résztl. MNy. 2021: 298–308. DOI: <https://doi.org/10.18349/MagyarNyelv.2021.3.298>

¹⁰ A teljes kérdőív elérhető a következő linken: https://docs.google.com/document/d/1JrHaY3vpLITu9qpxzmkimn3XNBQQ4cpu/edit?fbclid=IwAR3GMDmVRnQpYu3kKuRY50KdnLsHu9Ps_T82L9REc39rS7Gmr4GYmNblN9U.

készül a barátja esküvőjére, és ez egy gyakori téma volt közöttük. Mindemellett a beszélő a nyelvi benyomáskeltési taktikák közül az orvoslás felelősségvállalással taktikával él, mivel kifejezi sajnálatát, és döntését is indokolja. A beszélő minimalizálja a véleménykülönbséget a partnerrel (vö. LEECH 1983).

4.1.2. Az attitűd kinyilvánítása. Az attitűd egy egyén vagy egy csoport belsővé vált, értékelő viszonyulása egy személyhez, egy csoporthoz, eszmékhez, ideológiákhoz stb. korábbi ismeretek és hitek alapján (NEMESI 2011: 107). Az attitűd kinyilvánítására alkalmas eszköz a hiperbola, mivel felkelti az érdeklődést és a figyelmet, illetve meggyőző erővel bír. Az alábbi példában a beszélő egy életmódról (vegánság) alkotott attitűdjeit osztja meg.

(11) *A vegánság korántsem egészséges. Az ember mindenevő faj, a húsban 4 olyan esszenciális fehérje van, amit nem lehet pótolni. Hiánybetegségeitek lesznek, tény, hogy a környezet leghatékonyabb védelme az, ha kipusztul az emberi faj, de én nem fogok erre játszani.*

(11)-ben a beszélő logikusan érvel a húsevés mellett, kiemeli a fehérje szerepét, miszerint annak fogyasztása nélkülözhetetlen az egészséges életmódhoz és a hosszú élethez. A beszélő a negatív attitűdjét a hiperbola (*leghatékonyabb védelme; kipusztul az emberi faj*), illetve az ironia segítségével fejezi ki, tehát a grice-i minőség kategória első maximáját megszegi. A nyelvi benyomáskeltési taktikák közül egy csoporttól való eltávolodás taktikáját alkalmazza.

4.1.3. Énmegjelenítés. NEMESI (2010: 387) a hiperbola harmadik funkciójaként az énmegjelenítést nevezi meg, amelynek esetében szükséges a beszélő motivációjának és a kontextusnak az ismerete. Az alábbi példát a XII. szituáció válaszai közül emeltem ki.

(12) *Őt exkluzívan arra a településre tartogatom.*

A (12)-ben a beszélő saját magáról beszél, miszerint az otthoni énjét a másik településre tartogatja. Az *exkluzívan* (ebben az esetben 'kizárólagosan') idegen eredetű szóval a beszélő túloz, másrészt énmegjelenítést hajt végre, mivel az érdeklenség képzetét vetíti ki a hallgató számára.

4.1.4. Hízélgés. A NEMESI (2010) által meghatározott, a hiperbolához társuló fő funkciókat a DCT-eredmények alapján kiegészíthetjük egy új funkcióval, a hízélgés funkciójával. JONES (1964) szerint a hízélgés a cselekvő személy vonzerejének a növelésére szolgál (idézi NEMESI 2000: 420). A hízélgést meghatározzák a státuszbeli különbségek, illetve egy konkrét dolog megszerzése vagy az elfogadás vágya irányítja, nem tekinthető bóknak (NEMESI 2000: 420), illetve emiatt eltér a korábbi funkcióktól. Lássunk két példát a hízélgésre.

(13) *XY vagyok, Csongrád megyéből jöttem a Z gimnáziumból, és azért választottam ezt az egyetemet, mert itt található az ország leg-színvonalasabb bölcsészettudományi kara.*

A (13) az I. szituációra adott válaszok egyike. A beszélő az egyetemi oktatója és hallgatótársai előtt ismerteti motivációit az egyetem kiválasztásával kapcsolatban. Az *itt* deiktikus kifejezés a Szegedi Tudományegyetemre utal, a hiperbola a *legszívnvalasabb* szuperlativuszi melléknévben érhető tetten. Az *ország legszívnvalasabb bölcsészettudományi kara* azt állítja, hogy az országban Szegeden található a legjobb bölcsészkar. Ez a megnyilatkozás tekinthető bóknak, miszerint a beszélő maximalizálja a partner dicséretét (vö. LEECH 1983), ugyanakkor irányíthatja az elfogadás vágya is.

(14) *Szia, te vagy az egyetlen, aki megmentheti az életemet. Óraütközés miatt nem tudtam bejárni, esetleg el tudod küldeni a jegyzeteidet?*

A (14) példa a XVIII. szituációra adott válasz. A beszélő a *te vagy az egyetlen, aki megmentheti az életem* hiperbolikus megnyilatkozással hízeleg a hallgatónak, miszerint a hallgató a többi társ közül kiemelkedik, mivel ő az egyedüli, aki tud segíteni. Ezt a beszélő annak érdekében teszi, hogy egy konkrét célt elérhesen. A *megmentheti az életem* szintén túlzás, mivel a beszélő nincs életveszélyben, tekinthető konvencionálizálódott hiperbolikus kifejezésnek.

4.1.5. Az alábbi táblázatban szereplő példák alátámasztják NEMESI (2011: 114) állítását, miszerint a benyomáskeltés motívuma meghatározza a nyelvi elemek, kifejezésmódok közötti választásokat (l. VERSCHUEREN 1999). A táblázatban a hiperbola négy pragmatikai funkciójára láthatunk példákat (meggyőzés, attitűd kinyilvánítása, énmegjelenítés, hízelgés), ugyanakkor észrevehető, hogy ezek a funkciók nem különülnek el élesen egymástól, illetve mindegyiket meghatározza a benyomáskeltés motívációja. Továbbá e példák bemutatják, hogy a hiperbolikus megnyilatkozások a NEMESI-féle (2011) nyelvi benyomáskeltési taktikákat rendszerező taxonómiából bármely taktikát megvalósíthatják, sőt további taktikák jelenlétét sugallják. Amennyiben a hiperbola a hazugság taktikájára szolgál, e példák azt sugallják, hogy a hiperbola kompenzációs stratégiának minősül, mivel az állítás igazságértéke hamis, viszont a beszélő egy adott, igaz kijelentés elkerülése érdekében alkalmazza. A beszélő e tevékenységét a benyomáskeltés motiválja, így a hallgatóban egy pozitív kép létrehozását, vagy éppenséggel egy negatív kép létrehozásának elkerülését valósítja meg.

1. táblázat

A hiperbola fő funkciói a diskurzuskiegészítéses teszt alapján és a hozzájuk tartozó nyelvi benyomáskeltési taktikák

Fő funkciók	Példák	Nyelvi benyomáskeltési taktikák
1. Meggyőzés	<i>Nem csak ez a vizsgám volt, és sok órámm is van, volt, hogy ma j d n e m e g é s z n a p o k a t az egyetemen töltöttem.</i> (IV. szituáció)	– Az én fölényének, védelmének biztosítása.

	<p><i>Nagyon sokat készültem arra a vizsgára, emiatt nem tudtam mostanában hazajönni sem. Tudom, hogy milyen fontos ez, komolyan is vettem, de a felsőbbévesektől is sok bukásról hallottam ebből a tárgyból. Hiába tettem meg mindent, mégsem sikerült.</i> (IV. szituáció)</p>	<p>– Felelősségvárítás. – Az én fölényének, védelmének biztosítása.</p>
	<p><i>Szerintetek miért nem tudtam hetekig hazajönni, azért, mert olyan jól érzem magamat egyedül az albérletben? Látástól vakulásig csak tanultam, de nagyon nehéz volt a vizsga!</i> (IV. szituáció)</p>	<p>– Felelősségvárítás. – Az én fölényének, védelmének biztosítása.</p>
	<p><i>Tudod, ő a legjobb barátom, és ezer éve vártam erre. Sajnálom, de sajnós vissza kell mondjam.</i> (IX. szituáció)</p>	<p>– Felelősségvárítás. – Az én fölényének, védelmének biztosítása.</p>
	<p><i>Nagyon szeretnék menni, de kiskorom óta ismerem XY-t, és éveket ígéretet neki, hogy beszédet mondok az esküvőjén. Tudod, nem engedhetnek meg egy nagyszabású esküvőt, úgyhogy nagyon fontos neki, hogy legalább a legjobb barátja ott legyen.</i> (IX. szituáció)</p>	<p>– Orvoslás felelősségvállalással.</p>
2. Attitűd kinyilvánítása	<p><i>Nincs hová menniük. Nem üldözhetjük őket egyik utcáról a másikra, a szállóban nincs elég hely. Munkát kéne adni nekik és egy szobát. Nem cellát.</i> (X. szituáció)</p>	<p>– Érzelmi azonosulás (itt nem a partnerrel, hanem egy társadalmi csoporttal).</p>
	<p><i>A vegánság korántsem egészséges. Az ember mindenevő faj, a húspanban 4 olyan esszenciális fehérje van, amit nem lehet pótolni. Hiánybetegségeitek lesznek, tény, hogy a környezet leghatékonyabb védelme az, ha kipusztul az emberi faj, de én nem fogok erre játszani.</i> (XV. szituáció)</p>	<p>– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (műveltség). – Érzelmi eltávolodás a partnertől.</p>

3.Énmejjelenítés	<p><i>Jó napot kívánok, sziasztok: XY vagyok, ...-ról származom. Társasági ember vagyok, szeretem a zenét, mindenem az olvasás. Sok időt töltök a családommal és a barátaimmal, ők a legfontosabbak a számomra.</i> (I. szituáció)</p>	<p>– Érdeklődéskeltés, érdekesség képzetének kivetítése.</p>
	<p><i>Az elmúlt öt évben számtalan tapasztalatot szereztem, amelyek formálták a személyiségem.</i> (III. szituáció)</p>	<p>– Érdeklődéskeltés, érdekesség kivetítése. – Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése.</p>
	<p><i>Nekem kiválóan sikerült szerencsére, de baromi sokat készültem is rá, úgyhogy állat, örülök neki nagyon.</i> (VI. szituáció)</p>	<p>– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése. – Szerénység.</p>
	<p><i>Őt exkluzíván arra a településre tartogatom.</i> (XII. szituáció)</p>	<p>– Érdeklődéskeltés, érdekesség kivetítése.</p>
	<p><i>Elvagyok. Tanulok, mint a gép. Az egyetem nem teljesen olyan, mint amilyennek elképzelttem de ez van. Amúgy minden rendben, ez er a dolog, úgyhogy sosem unatkozok. Önnel mi a helyzet?</i> (XVII. szituáció)</p>	<p>– Érdeklődéskeltés, érdekesség kivetítése. – Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése.</p>
	<p><i>Nem panaszkodhatom. Az egyetem jó, jók a [...] is. Vannak barátaim. És még mindig az élet a hobbim. Sok mindenről beigazolódott, hogy igazuk volt Önöknek a suliban. Ön hogy van? Milyen a sulis? Van osztálya?</i> (XVII. szituáció)</p>	<p>– Érdeklődéskeltés, érdekesség kivetítése.</p>
	<p><i>Jó napot, végzem a tanulmányaimat, vagy a tanulmányaim végeznek velem, ezt még sajnós nem tudtam eldönteni.</i> (XVII. szituáció)</p>	<p>– Érdeklődéskeltés, érdekesség kivetítése.</p>
4. Hízelgés	<p><i>Én azért választottam a Szegedi Tudományegyetemet, mert imádom Szegedet. Gyönyörű város, és mindenki azt mondta, hogy ez egy nagyon jó egyetem</i> (I. szituáció)</p>	<p>– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság–bók). – Érdeklődéskeltés, érdekesség képzetének kivetítése.</p>

<p><i>Azért választottam, mert ez egy neves egyetem, és nagyon jó lehetőségeket biztosít a hallgatók számára.</i></p>	<p>– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság–bók). – Érdeklődéskeltés, érdekesség képzetének kivetítése.</p>
<p><i>XY vagyok, magyar–ének osztatlan tanár szakos. A tanulás mellett mindig rengeteg más elfoglaltságom is van, pl. cserkészlet, népi ének stb. Motivált vagyok az ének és a magyar tanításában, az általam tapasztalt hiányokat szeretném pótolni az oktatásban. (I. szituáció)</i></p>	<p>– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság–bók). – Érdeklődéskeltés, érdekesség képzetének kivetítése.</p>
<p><i>XY vagyok, Csongrád megyéből jöttem a Z gimnáziumból, és azért választottam ezt az egyetemet, mert itt található az ország legszínvonalasabb bölcsészettudományi kara. (I. szituáció)</i></p>	<p>– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság–bók). – Érdeklődéskeltés, érdekesség képzetének kivetítése.</p>
<p><i>Azért ezt az egyetemet választottam, mert az anyanyelvemen, kiváló szakmai tapasztalattal rendelkező tanároktól és színvonalas helyen tanulhatok. (I. szituáció)</i></p>	<p>– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság–bók). – Érdeklődéskeltés, érdekesség képzetének kivetítése.</p>
<p><i>Igen, a középiskolámban rengeteg élménydús rendezvényt szerveztek. (VII. szituáció)</i></p>	<p>– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság–bók). – Az egyén hiányosságainak minimalizálása. – Hazugság.</p>
<p><i>Nagyon tetszett a produkciója, azóta is visszaemlékszem arra a rendezvényre, kivétel nélkül jó produkciók voltak. (VII. szituáció)</i></p>	<p>–Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság–bók). – Az egyén hiányosságainak minimalizálása. – Hazugság.</p>

<p><i>Habár ennyi idő után a részletekre már nem emlékszem, azt tudom, hogy az a rendezvény mély benyomást gyakorolt rám, és nagyon látványos/ élvezhető volt.</i> (VII. szituáció)</p>	<p>– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság–bók). – Az egyén hiányosságainak minimalizálása. – Hazugság.</p>
<p><i>– Ó, igen, jó rég volt! Bárcsak visszamehetnénk! Nekem nagyon tetszett az egész rendezvény, jól éreztem magam. Az összes fellépés fantasztikus volt. Sajnos nem emlékszem pontosan az előadásra, de arra emlékszem, hogy sokáig volt az a téma, hogy ön milyen elképesztő volt.</i> (VII. szituáció)</p>	<p>– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság–bók). – Az egyén hiányosságainak minimalizálása. – Hazugság.</p>
<p><i>Szia, te vagy az egyetlen, aki megmentheti az életemet. Óraütkezés miatt nem tudtam bejárni, esetleg el tudod küldeni a jegyzeteidet?</i> (XVIII. szituáció)</p>	<p>– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság–bók). – E példákban a súlyosabb kéréseket megokoló, magyarázó megnyilatkozás-egységek egészítik ki.</p>
<p><i>Szia! Ne haragudj, nagy bajban vagyok. Az xy tárgyra nem tudtam bejárni, mert ütközésem volt. Elkérhetném a te jegyzeteidet, mert azt hallottam, hogy azok szuperek. Esküszöm, meghálálom, és örökké a dósod maradok... nagyon köszi, életmentő vagy!</i> (XVIII. szituáció)</p>	<p>– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság–bók). – E példákban a súlyosabb kéréseket megokoló, magyarázó megnyilatkozás-egységek egészítik ki.</p>
<p><i>Szia, el tudnád küldeni a jegyzeteid? Nagyon király lenne, megmentenél. Nem tudtam bejárni az órára, mert ütközött egy másik tárgyammal. Mondj valamit, amivel meghálálhatom a jegyzeteket! Bármit!!!</i> (XVIII. szituáció)</p>	<p>– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság–bók) – E példákban a súlyosabb kéréseket megokoló, magyarázó megnyilatkozás-egységek egészítik ki.</p>

4.2. A litotézis pragmatikai funkciója. NEMESI (2000: 432) szerint a közvetett nyelvi kifejezésmóddal, a litotésszel a beszélő dicséretet fejez ki, ugyanakkor a leszólás eszköze is lehet, továbbá a hatékony meggyőzést szolgálja (NEMESI

2011: 198). A litotész kettős természete abban rejlik, hogy a retorikában egy tagadott fogalom hangsúlyozását, nyomatékosítását szolgálja, míg más megközelítések szerint a litotész funkciója az enyhítés és a tagadott fogalom egyértelműségének elbizonytalanítása (DOMONKOSI 2009: 117–119). DOMONKOSI (2009) kiemeli a nyomatékosító és az enyhítő funkciót, illetve a leechi (1983) negatív udvariasságot, miszerint a beszélő minimalizálja az udvariatlan gondolatok kifejezését. A DCT elemzése során a hiperbolával ellentétben a litotész csekély számban fordult elő, illetve egyik szituációhoz sem kapcsolódott inherensen.

A DOMONKOSI (2009) által megnevezett funkciókat megvalósító megnyilatkozásokat az alábbi táblázatban rendszerezem, az enyhítést és a nyomatékosítást elkülönítve, egyúttal a hiperbolához hasonlóan a nyelvi benyomáskeltési taktikákat is jelölve.

2. táblázat

A litotész fő funkciói a diskurzuskiegészítéses teszt alapján és a hozzájuk tartozó nyelvi benyomáskeltési taktikák

Fő funkció	Példák	Nyelvi benyomáskeltési taktikák
1. Enyhítés	<i>Azért választottam ezt az egyetemet, mert Szeged közel van a lakóhelyemhez, és nem is egy óriási város.</i> (I. szituáció)	– Érdeklődéskeltés, az érdekesség képzetének közvetítése.
	<i>Ne haragudjatok, dolgom van holnap, meg amúgy sem vagyok nagyon társasági ember.</i> (V. szituáció)	– Az egyén hibájának, hiányosságának elhallgatása, minimalizálása.
	<i>Ne haragudjatok, most nem igazán van kedvem elmenni. Majd legközelebb talán én is veletek megyek.</i> (V. szituáció)	– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság).
	<i>Nincs annyira kedvem, nem vagyok egy nagy bulis.</i> (V. szituáció)	– Az egyén hibájának, hiányosságának elhallgatása, minimalizálása. – Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság).
	<i>Hát, szuperül hangzik, de sajnos nem tuti, hogy tudok menni. Reggel van sürgős elintéznivalóm, meg amúgy se nagyon illek bulikba.</i> (V. szituáció)	– Az egyén hibájának, hiányosságának elhallgatása, minimalizálása.

	<i>Tényleg nagyon nehéz volt, de úgy néz ki, hogy jól fekszik az agyamban az anyag. Sikerült valahogy összekaparni a kiválót.</i> (VI. szituáció)	– Érdeklődéskeltés, az érdekesség képzetének közvetítése. – Álszerénység.
	<i>Sajnos még nem sikerült. Úgy tűnik, ebben nem vagyok valami jó, de nem adom fel.</i> (VIII. szituáció)	– Az egyén hibájának, hiányosságának elhallgatása, minimalizálása.
	<i>Elnézést a késésért, kicsit elszámoltam magam.</i> (XI. szituáció)	– Az egyén hibájának, hiányosságának elhallgatása, minimalizálása.
	<i>Ugyanaz a lány vagyok most is, csak kicsit kibontakoztam.</i> (XII. szituáció)	– Érdeklődéskeltés, az érdekesség képzetének közvetítése.
	<i>Tudom, hogy te ebben éled az életed, és őszintén úgy gondolom, hogy semmi gond nincs ezzel, viszont én magam nem igazán tartom pozitív dolognak ezeket az oldalakat, ettől függetlenül nincs bajom azokkal, akik máshogy látják.</i> (XIII. szituáció)	– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság – negatív gondolatok minimalizálása).
	<i>Szia, tudom, hogy nem vagyunk túl szoros viszonyban, viszont láttam a jegyzeteid, és neked a legszebbek. Nagyon nagy szükségem lenne rájuk, egy szívességért cserébe elkérhetném őket?</i> (XVIII. szituáció)	– Társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése (udvariasság, szerénység).
	<i>Elnézést, kicsit új vagyok még ehhez, kérhetnék egy kis segítséget témaválasztásban?</i> (XIX. szituáció)	– Az egyén hibájának, hiányosságának elhallgatása, minimalizálása.
2. Nyomatékosítás	<i>Az egyetemre pedig nem jár eszméletlen sok diák, így nem vagyok egy hal a tengerben, hanem lehetőségem van megismerni diáktársaimat, és a tanárok is ismerik a diákokat.</i> (I. szituáció)	– Érdeklődéskeltés, az érdekesség képzetének közvetítése.

<i>Velem minden rendben. Élem az egyetemisták szürke hétköznapjait. Önnel mi a helyzet?</i> (XVII. szituáció)	– Érdeklődéskeltés, az érdekesség képzetének közvetítése.
<i>Jó napot! Ez meg ez történt, és ha jól tudom, ez nem az én hibám. Mindenki hibázik, ezzel nincs gond, de nekem az pénzbe kerül. Ki tudunk egyezni valahogy?</i> (XX. szituáció)	– Az én fölényének és védelmének biztosítása.
<i>De igen, készültem. Nem is keveset. Nehéz volt a vizsga, de januárban megpróbálok újra.</i> (IV. szituáció)	– Az én fölényének és védelmének biztosítása.

A fenti táblázatban láthatóvá vált, hogy a litotész használatát szintén meghatározza a benyomáskeltés motivációja. Noha újabb funkciót nem volt szükséges elkülöníteni, a hétköznapi társalgásban a nyomatékosításnak és a meggyőzésnek gyakori eszköze a litotész. Számos nyelvi benyomáskeltési taktikához társítható e nyelvi eszköz (társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezése –udvariasság; az én fölényének védelme; érdeklődéskeltés), ugyanakkor a NEMESI-féle (2011) taxonómiát kiegészítő taktika, az egyén hibájának minimalizálása esetében is gyakran megjelent. Ez feltehetőleg annak köszönhető, hogy az egyén az általa kívánt képzetek kivetítésére törekszik, tehát igyekszik elkerülni vagy csökkenteni a kevésbé kedvelt tulajdonságok, hiányosságok kifejezését, így a negatív kép létrehozását kerüli el a litotésszel.

5. Összefoglalás. Jelen dolgozatban a hiperbola és a litotész általános defínióit és pragmatikai funkcióit jártam körül. E két eszköz az ismertetett funkciók betöltése mellett egyidejűleg benyomáskeltést is megvalósítanak. Ennek az állításnak az egyik kiindulópontja az volt, hogy NEMESI (2000, 2010, 2011) e nyelvi eszközöket a nyelvi benyomáskeltés eszköztárához sorolja, s a nyelvi benyomáskeltési stratégián belül számos taktikát nevez meg, melyeket ezen eszközök gyakran valósítanak meg. Másrészt az általam létrehozott, a nyelvi benyomáskeltésre fókuszáló diskurzuskiegészítéssel teszt feldolgozása közben a hiperbola és a litotész a válaszokban gyakori jelenségeknek minősültek. Ugyanakkor a DCT feldolgozása során a válaszokat nem minden esetben lehetett egy-egy NEMESI által felsorolt taktikához besorolni, ezért újabb taktikák felvétele vált szükségessé. Noha a hiperbola központi funkciója a nagyítás vagy kicsinyítés – ahogy a retorikai irodalom is jegyzi azt –, a hétköznapi nyelvhasználatban árnyaltabb szerepeket is tulajdoníthatunk neki. A diákok hiperbolát tartalmazó válaszaiban nem feltétlen jelentkezett az elvárt és a valóságos, tapasztalt események közötti kontraszt, hanem a valóságos események megerősítésére, a meggyőzésre szolgált a hiperbola (vö. LANHAM 1991; MCCARTHY–CARTER 2004; COLSTON 2015: 18). Továbbá

az attitűd kinyilvánításával (vö. NEMESI 2010) a beszélő érzelmi azonosulást fejez (és vált) ki, ugyanakkor az attitűd kifejezése az énmegjelenítésre is hatással van, mivel a kinyilvánított attitűdök alapján az egyént további tulajdonságokkal ruházhatja fel a hallgató, emiatt az attitűd kinyilvánítása és az énmegjelenítés szoros kapcsolatban állnak. A teszt eredményei alapján megállapítottam, hogy a hiperbola egyik fő funkciója a hízelgés, amely közel áll az énmegjelenítéshez, ugyanakkor egyéb célokat is szolgál, mivel a beszélő a pozitív benyomáskeltés létrehozása mellett egy bizonyos cselekedet, illetve értékelés kiváltására is törekszik. Feltételezhető, hogy az énmegjelenítés és a további funkciók szoros viszonyából fakadóan lehetséges az, hogy a hiperbola bármely nyelvi benyomáskeltési taktika eszközeinek tekinthető (vö. BROWN–LEVINSON 1978, 1987), illetve újabb taktikák megvalósulását (hazugság, az egyén hibáinak, hiányosságának minimalizálása) is elősegíti.¹¹ A litotész esetében a DOMONKOSI (2009) által megnevezett két funkcióra, az enyhítésre és a nyomatékosításra nyújtanak példát az eredmények. A diákok a válaszaikban a litotészt mint szemantikai ellentétet tagadó állítást (PETERS 2006) nem a negatív érzelmek feltárására, lebecsülésre, leszólásra alkalmazták (vö. COLSTON 2015; NEMESI 2010), hanem elsősorban az udvariasság (vö. LEECH 1983) és a benyomáskeltés (egyén hibáinak elhallgatása/minimalizálása) vezérelte, különösképpen az elutasítás beszédaktusának esetében, illetve egy állítás nyomatékosításának esetében használták. A litotészt a nyelvi benyomáskeltési taktikák közül elsősorban a társadalmilag elismert értékek előtérbe helyezésekor (udvariasság), illetve az egyén hibájának, hiányosságának elhallgatásának, minimalizálásának taktikája esetében jelent meg.

Kulcsszók: hiperbola, litotész, diskurzuskiegészítéses teszt, nyelvi benyomáskeltés.

Hivatkozott irodalom

- ADAMIK TAMÁS – A. JÁSZÓ ANNA – ACZÉL PETRA 2004. *Retorika*. Osiris Kiadó, Budapest.
- ADAMIK TAMÁS – A. JÁSZÓ ANNA 2010. *Retorikai lexikon*. Kalligram, Pozsony.
- A. JÁSZÓ ANNA 2013. *Klasszikus magyar retorika*. Holnap Kiadó, Budapest.
- A. JÁSZÓ ANNA 2019a. A stilisztikai kategóriákról. *Magyar Nyelvőr* 143: 1–24.
- A. JÁSZÓ ANNA 2019b. *Stilisztikai kishótár*. IKU, Budapest.
- ARISZTOTELÉSZ /1999. *Rétorika*. Ford. ADAMIK TAMÁS. Telosz, Budapest.
- ÁRVAY ANETT 2003. A manipuláció és a meggyőzés pragmatikája a magyar reklámszövegekben. In: NÉMETH T. ENIKŐ – BIBOK KÁROLY szerk., *Általános nyelvészeti tanulmányok XX. Tanulmányok a pragmatika köréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 11–35.
- BHAYA, RUKMINI 1985. Telling lies: some literary and other violations of Grice's maxim of quality. *Nottingham Linguistic Circular* 14: 53–71.
- BLAIR, HUGH 1787/1838. Blair Hugó retorikai és esztetikai leczkéi. Némelly kihagyásokkal és rövidítésekkel angolból. Ford. KIS JÁNOS. Magyar Királyi Egyetem, Buda.

¹¹ NEMESI (2011: 115) is megjegyzi, hogy habár a hiperbola az érdeklődéskeltő nyelvi jelenségcsoport egyik ismert eleme, más benyomáskeltési tartalmakkal is rendelkezik.

- BRDAR-SZABÓ RITA – BRADAR, MARIO 2010. „Mummy, I love you like a thousand lady birds”. Reflections on the emergence of hyperbolic effects and the truth of hyperbole. In: BURKHARDT, ARMIN – NERLICH, BRIGITTE eds., *Tropical Truth(s). The Epistemology of Metaphor and other Tropes*. De Gruyter, Berlin – New York. 383–427. <https://doi.org/10.1515/9783110230215.383>
- BROWN, PENELOPE – STEPHEN C. LEVINSON 1978. Universals in language usage. Politeness phenomena. In: GOODY, ESTHER N. ed., *Questions and Politeness. Strategies in Social Interaction*. Cambridge Papers in Social Anthropology 8. Cambridge University Press, Cambridge. 56–289.
- BROWN, PENELOPE – STEPHEN C. LEVINSON 1987. *Politeness. Some Universals in Language Usage*. Studies in Interactional Sociolinguistics 4. Cambridge University Press, Cambridge – New York.
- BURKE, KENNETH 1941. Four Master Tropes. *The Kenyon Review* 3: 421–438.
- CANO MORA, LAURA 2006. „How to Make a Mountain out of a Molehill.” *A Corpus-based Pragmatic and Conversational Analysis Study of Hyperbole in Interaction*. Universitat de València: Servei de Publicacions, València. <https://www.thesisenred.net/bitstream/handle/10803/9790/cano.pdf?sequence=1> (2020. 09. 05.)
- CARSTON, ROBYN – WEARING, CATHERINE 2015. Hyperbolic language and its relation to metaphor and irony. *Journal of Pragmatics* 79: 79–92. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2015.01.011>
- COLSTON, HERBERT L. 2015. *Using Figurative Language*. Cambridge University Press, New York.
- COLSTON, HERBERT L. – KELLER, SHAUNA B. 1998. You’ll Never Believe This. Irony and Hyperbole in Expressing Surprise. *Journal of Psycholinguistic Research* 27: 499–513.
- COLSTON, HERBERT L. – O’ BRIEN, JENNIFER 2000. Contrast and pragmatics in figurative language. Anything understatement can do, irony can do better. *Journal of Pragmatics* 32: 1557–1583. [https://doi.org/10.1016/s0378-2166\(99\)00110-1](https://doi.org/10.1016/s0378-2166(99)00110-1)
- DOMONKOSI ÁGNES 2009. A pragmatika szerepe a retorikai–stilisztikai alakzatok értelmezésében. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Nova Series: Sectio Linguistica Hungarica. Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei. Tanulmányok a magyar nyelvről*. 102–113.
- DUMARSAIS, CÉSAR C. 1730. *Des Tropes ou des différents sens*. Chez la Veuve de Jean-Batiste Brocas, Párizs. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50576m/f133.item> (2021. 04. 25.)
- DYNEL, MARTA 2013. Irony from a neo-Gricean perspective. On untruthfulness and evaluative implicature. *Intercultural Pragmatics* 10: 403–431. <https://doi.org/10.1515/ip-2013-0018>
- DYNEL, MARTA 2016. Two layers of overt truthfulness. When irony meets metaphor, hyperbole or meiosis. *Pragmatics & Cognition* 23: 259–283. <https://doi.org/10.1075/pc.23.2.03dyn>
- FERRÉ, GÄELLE 2014. Multimodal Hyperbole. *Multimodal Communication* 3: 25–50.
- FOGELIN, ROBERT J. 2011. *Figuratively Speaking. Revised Edition*. Oxford University Press, New York.

- GOFFMAN, ERVING 1959. *The Presentation of Self in Everyday Life*. Doubleday, New York.
- GIBBS JR., RAYMOND W. 1999. *The Poetics of Mind. Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge University Press, Cambridge.
- GIBBS JR., RAYMOND W. 2000. Irony in talk among friends. *Metaphor and Symbol* 15: 5–27.
- GIBBS JR., RAYMOND W. – COLSTON, HERBERT L. 2012. *Interpreting Figurative Meaning*. Cambridge University Press, Cambridge – New York.
- GRICE, H. PAUL 1975/1991. Logic and Conversation. In: GRICE, HERBERT PAUL, *Studies in the way of words*. Harvard University Press, Harvard. 22–40.
- JONES, EDWARD E. 1964. *Ingratiation. A social psychological analysis*. Appleton-Century-Crofts, New York.
- KEMÉNY GÁBOR 2005. A nyelvi képek többféle csoportosításának lehetőségéről. In: A. JÁSZÓ ANNA – ACZÉL PETRA szerk., *A szóképek és a szónoki beszéd*. Trezor, Budapest. 33–50.
- KOMLÓSI BOGLÁRKA 2013. A polarizációs tendencia szerepe az irónia felismerésében: A hiperbola és a litotézis mint nyom az irónia nyilvánvalóvá tételében. *Magyar Nyelv* 109: 409–420.
- LANHAM, RICHARD A. 1991. *A handlist of rhetorical terms*. 2nd ed. University of California Press, Berkeley, Los Angeles – London.
- LAUSBERG, HEINRICH 1960/1998. *Handbook of Literary Rhetoric. A Foundation for Literary Study*. Brill, Leiden–Boston–Köln.
- LEARY, MARK R. 1995. *Self-presentation: Impression Management and Interpersonal Behavior*. Brown & Benchmark Publishers, Madison.
- LEECH, GEOFFREY 1983. *Principles of Pragmatics*. Longman, London.
- MCCARTHY, MICHAEL – CARTER, RONALD 2004. „There’s millions of them.” Hyperbole in everyday conversation. *Journal of Pragmatics* 36: 149–84. [https://doi.org/10.1016/S0378-2166\(03\)00116-4](https://doi.org/10.1016/S0378-2166(03)00116-4)
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2000. Benyomáskeltési stratégiák a társalgásban. *Magyar Nyelv* 96: 418–463.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2009. *Az alakzatok kérdése a pragmatikában*. Loisir Könyvkiadó, Budapest.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2010. Data-gathering methods in research on hyperbole. In: NÉMETH T, ENIKŐ – BIBOK, KÁROLY eds., *The Role of Data at the Semantics–Pragmatics Interface*. De Gruyter Mouton, New York – Berlin. 381–417. <https://doi.org/10.1515/9783110240276.381>
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2011. *Nyelv, nyelvhasználat, kommunikáció. Hét tanulmány*. Loisir Kiadó, Budapest.
- NEMESI ATTILA LÁSZLÓ 2013. Implicature phenomena in classical rhetoric. *Journal of Pragmatics* 50: 129–151. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2013.02.004>
- NÉMETH T. ENIKŐ 2004. Racionalitási és interperszonális elvek a kommunikációban. In: IVASKÓ LÍVIA szerk., *A kommunikáció útjai*. Gondolat Kiadó – MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest. 131–155.
- NEUHAUS, LAURA 2016. On the relation of irony, understatement and litotes. *Pragmatics & Cognition* 23: 117–149. <https://doi.org/10.1075/pc.23.1.06neu>

- NORRICK, NEAL 1982. On the semantics of overstatement. In: DETERING, KLAUS et al., *Acten des 16. Linguistischen Kolloquiums. Kiel, 1981. Band II. Sprache erkennen und verstehen*. Niemeyer, Tübingen. 168–176.
- ONG, WALTER 1958. *Ramus. Method, and the Decay of Dialogue*. Harvard University Press, Cambridge.
- PÉCSÉLI KIRÁLY IMRE 1639/2017. *Bevezetés a retorikába két könyvben*. Ford. CONSTANTINOVITSNÉ VLADÁR ZSUZSA. Trezor, Budapest.
- PERELMAN, CHAÏM 1977/1982. *The realm of rhetoric*. University of Notre Dame Press, Notre Dame.
- PETERS, HEINER 2006. Litotēs. In: O. SLOANE, THOMAS ed., *Encyclopedia of Rhetoric*. E-reference edition. Oxford University Press. The Midnight University. Vö. <http://www.oxford-rhetoric.com/entry?entry=t223.e150>
- PLETT, HEINRICH F. 2006. Hyperbolē. In: O. SLOANE, THOMAS ed., *Encyclopedia of Rhetoric*. E-reference edition. Oxford University Press. The Midnight University. Vö. <http://www.oxford-rhetoric.com/entry?entry=t223.e126>
- QUINTILIANUS, MARCUS FABIVS /2008. *Szónoklattan*. Ford. és szerk. ADAMIK TAMÁS. Kalligram, Pozsony.
- RAVAZZOLI, FLAVIA 1978. I meccanismi linguistici dell'iperbole. In SANTINI, LEA R. – RAIMONDI, EZIO eds., *Retorica e critica letteraria*. Il Mulino, Bologna. 69–86.
- SCHIAPPA, EDWARD 2017. The development of Greek rhetoric. In: MACDONALD, MICHAEL J. ed., *The Oxford Handbook of Rhetorical Studies*. Oxford University Press, New York. 33–42. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199731596.013.001>
- SLOANE, THOMAS O. 2006. *Encyclopedia of Rhetoric*. Oxford University Press.
- SPERBER, DAN – WILSON, DEIDRE 1986/1995. *Relevance. Communication and cognition*. Blackwell, Oxford.
- SPITZBARDT, HARRY 1963. Overstatement and understatement in British and American English. *Philologica Pragensia* 6: 277–286.
- SZABÓ ETELKA 2008. *A nyelvi képek osztályozása és elméleti megközelítése a XVI. századi francia ramista retorikákban*. Doktori értekezés, Debrecen.
- SZABÓ G. ZOLTÁN – SZÖRÉNYI LÁSZLÓ 1997. *Kis magyar retorika. Bevezetés az irodalmi retorikába*. Helikon Kiadó, Budapest.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 2008. *Alakzatlexikon. A retorikai és stilsztikai alakzatok kézikönyve*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- SZATHMÁRI ISTVÁN 2010. *Stíluseszközök és alakzatok kislexikona*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- UEDING, GERT Hrsg. 2001. *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Niemeyer, Tübingen. 376–378.
- VERSCHUEREN, JEF 1999. *Understanding pragmatics*. Arnold, London.
- VÍGH ÁRPÁD 1981. *Retorika és történelem*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- WILSON, DEIDRE 2016. Relevance theory. In: HUANG, YAN ed., *Oxford Handbook of Pragmatics*. Oxford University Press, Oxford. <http://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199697960.013.25>

The functions of hyperbole and litotes in discourse completion test results of Hungarian university students

This paper is motivated by the results of a discourse completion test that was created to focus on linguistic impression management. It is observed that hyperbole and litotes frequently occur in various situations with diverse functions. The study reviews the definitions of hyperbole and litotes in classical rhetoric and situates them in current pragmatic approaches as well. The functions of hyperbole and litotes are determined by pragmatic and contextual factors. The paper aims to systematize these functions as they occur in daily language use, and analyzes the relation between these phenomena and impression management. The latter aim is based on Nemesi's (2000, 2010, 2011) observation claiming that the tools mentioned are devices of linguistic impression management. The discourse completion test was taken by 72 Hungarian university students. Based on the results, the paper adds the function of flattery to the main pragmatic functions of hyperbole as determined by Nemesi (2010). In the case of litotes, the answers exhibited the functions determined by Domonkosi (2009), mitigation and emphasis. The test results also show that, besides their main functions, hyperbole and litotes promote the realization of tactics of linguistic impression management, too.

Keywords: hyperbole, exaggeration, litotes, discourse completion test, linguistic impression management.

SZABÓ ÉVA

SZTE NYDI – MTA–DE–SZTE Elméleti Nyelvészeti Kutatócsoport